

Адам Мальдзіс

ганаровы старшыня
Міжнароднай асацыяцыі
беларусістаў,
доктар філалагічных навук,
прафесар,
супрацоўнік Інстытута
культуры Беларусі (г. Минск, Беларусь)

Ад Інбелкульта да «Інбелкульта».

Інфармацыйнае забеспячэнне

Інстытута беларускай культуры і айчыннай культуры ў цэлым

Пачну з банальнага сцвярджэння: нішто сёння ў свеце не цэніцца так дорага, як інфармацыя. Яна цяпер павялічваецца з неймавернай хуткасцю, падвойваючыся і патройваючыся кожны год па сваіх рэсурсах. Гэта выразна бачна, скажам, на прыкладзе летапісаў друку Беларусі. Калісьці, у 1924 г., у час існавання Інбелкульта, апісанні ўсёй кніжнай, часопіснай і газетнай прадукцыі рэспублікі змяшчаліся на старонках аднаго месячніка, а сёння выходзяць асобна летапісы кніжныя, часопісныя, газетныя, выяўленчых, нотных, картаграфічных выданняў. Да іх нядаўна далучыўся квартальнік «Беларусь у сусветным друку», для якога выкарыстоўваюцца і замежныя выданні, якіх няма нават у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі і якія, аднак, прысылаюцца нашымі суайчыннікамі ў Інстытут культуры Беларусі.

Збіраючы з 1981 г. інфармацыйную базу звестак па беларускай культуры, асабліва па культурных сувязях Беларусі з іншымі краінамі і народамі — найперш па дыяспары і пытаннях рэстытуцыі, пра нашы духоўныя і матэрыяльныя каштоўнасці — музейныя, бібліятэчныя і архіўныя, якія знаходзяцца за межамі краіны, я пераканаўся, што ў Беларусі цэняцца (назапашваюцца і сістэматызуюцца) звесткі, звязаныя з дакладнымі (фізіка-матэматычнымі, хімічнымі, біялагічнымі і г. д.)

навукамі, з нашай эканомікай і палітыкай (па каштоўнасці яны, вядома ж, высоўваюцца на першы план), і ў занядбанні знаходзіцца інфармацыя з гуманітарнай, культурнай сферы. Такіх баз даных няма (правяраў сам) ні ў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, ні ў нашых вышэйшых навучальных установах.

Між тым запатрабаванне на такую інфармацыю ўсё ўзрастае. Вядома, яе можна здабыць, скрупулёзна праглядаючы падрад усе шматлікія нумары летапісаў друку, але на гэта пайшло б занадта многа часу. Ды і змест публікацый у летапісах указаны пераважна па загаловах, часта вельмі неакрэсленых, прыблізных. А перагортваць асобнаму чалавеку ўсю прэсу ці хаця б найбольш інфармацыйна насычаную, сёння проста нерэальна.

Вось чаму, калі ў 1993 г. Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Францыска Скарыны, які размясціўся ў тым самым гістарычным будынку (вуліца Рэвалюцыйная, 15), дзе ў 1920-я гг. знаходзіўся Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт) — а гэта да многага нас абавязвала, мы (мне было там наканавана стаць дырэктарам Цэнтра) адразу ж узяліся за стварэнне інфармацыйнай базы звестак у галіне гуманітарных навук, найперш культуры, пашырэння яе ў свеце. У аснову базы леглі картатэкі і выразкі з прэсы, назапашаныя ў 1980-я гг. — у час работы над шасцітомным энцыклапедычным біябібліяграфічным даведнікам «Беларускія пісьменнікі» ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР.

Неўзабаве нас прыкмецілі. Але не ў Міністэрстве адукацыі, якому мы выпадкова сталі падпарадкаваныя, а ў міністэрствах замежных спраў, культуры, інфармацыі, тэматычныя напрамкі работы якіх мы найперш распрацоўвалі. Адзін з кіраўнікоў з задавальненнем паведаміў на нарадзе ў Будапешце, што нарэшце ў Беларусі з’явілася першая беларускамоўная інфармацыйная база звестак. Часта да нас прыязджалі дзеля кансультацый навукоўцы з перыферыі, беларусісты з-за рубяжа, прыходзілі дыпламаты.

Помніцца такі выпадак. Новапрызначаны пасол у Аргенціне захацеў даведацца, ці ёсць там, як яму казалі, нашы суайчыннікі. Я папрасіў супрацоўніцу, якая якраз сядзела за камп’ютарам, набраць ключавое слова — назву краіны, і на экране з’явілася некалькі дзясяткаў бібліяграфічных пазіцый, а сярод іх — невядомая нам кніжка «Беларусы ў Аргенціне», выдадзеная пасля апошняй сусветнай вайны на рускай мове ў Маскве. Больш таго, у фондах цэнтра аказалася і сама кніжка... Тое ж самае адбылося і з памежнымі з Аргенцінай краінамі. Асабліва многа аказалася

інфармацыі, звязанай з Чылі, — там аднаму ўраджэнцу Карэліччыны і нацыянальнаму герою Чылі Ігнату Дамейку былі прысвечаны сотні публікацый. Прыходзіў да нас у пошуках патрэбнай інфармацыі і Павел Паўлавіч Латушка, тады прэс-сакратар Міністэрства замежных спраў, а цяпер Міністр культуры Рэспублікі Беларусь.

Пераломным для базы звестак Скарынаўскага цэнтра аказаўся 1997 год. Тады мы правялі пад эгідай ЮНЕСКА Міжнародную навуковую канферэнцыю, прысвечаную пытанням рэстытуцыі, хутка выдалі ў серыі «Вяртанне» зборнік яе матэрыялаў. Нашы вынікі былі прызнаны паспяховымі. І як узнагароду Скарынаўскі цэнтр атрымаў ад ЮНЕСКА пяць тысяч долараў на абсталяванне для нашай базы звестак.

На атрыманыя грошы мы закупілі тры камп'ютары. Злучылі іх у адну сетку, пасадзілі, каб уводзіць інфармацыю, шэсць аператараў. Працавалі яны па спецыяльнай праграме, створанай Скарынаўскім цэнтрам разам з Кніжнай палатай Беларусі паводле міжнародных прынцыпаў і патрабаванняў. Дзеля базы звестак мною і маімі памочніцамі праглядаліся 20 айчынных і 10 зарубежных выданняў, якія нам прысылаліся.

Праграмай прадугледжвалася дзесяць напрамкаў, дзесяць старонак на будучым біябібліяграфічным і тэматычным сайце ці партале. Пералічваю іх у алфавітным парадку: 1) Адукацыя (тут мы ўлічвалі сваё тагачаснае падпарадкаванне Міністэрству адукацыі), 2) Гісторыя (па перыядах, краінах і асобах), 3) Дыяспара (агульныя звесткі, звесткі па краінах і асобах), 4) Краязнаўства (агульныя артыкулы, артыкулы пра населеныя пункты і асобы, турызм), 5) Культура (уключаючы мастацтва), 6) Навука (уключаючы літаратуразнаўства, мовазнаўства, фалькларыстыку, этнаграфію), 7) Нацыянальныя супольнасці (на тэрыторыі Беларусі, уключаючы саміх беларусаў), 8) Персаналіі (па алфавіце прозвішчаў), 9) Рэстытуцыя (уключаючы музейнаўства, бібліятэказнаўства і архівазнаўства, дзе ў публікацыях таксама магла быць інфармацыя пра айчынныя скарбы, якія знаходзяцца за рубяжом), 10) Сувязі паміж культурамі Беларусі і зарубежных краін (агульныя артыкулы, затым — па краінах, гадах і асобах). Потым да гэтых дзесяці напрамкаў дадалася рэлігіязнаўства (па веравызнаннях і канфесіях). Гэтыя матэрыялы былі запатрабаваны, асабліва каталіцкай курыяй, праваслаўным экзархатам і тагачасным Камітэтам па справах рэлігіі і нацыянальнасцей.

Ствараючы ўласную базу звестак, мы, безумоўна, цікавіліся, як працаваў наш далекаваты папярэднік Інбелкульт, у чым будынку мы

аказаліся паводле ўласнага жадання (ад іншых, сучасных і больш зручных памяшканняў мы прынцыпова адмовіліся), як раней выглядалі справы з інфармацыйным забеспячэннем. І пераканаліся, што сітуацыя была прасцей і бядней: інфармацыйная база абмяжоўвалася толькі кнігазборам на беларускай, літоўскай, польскай, рускай і яўрэйскай мовах — у адпаведнасці з запланаванай нацыянальна-лакальнай тэматыкай (мова, літаратура, этнаграфія, фальклор, краязнаўства). Вельмі важна падкрэсліць, што ў ІБК ужо працавала бібліяграфічная камісія, якой, на жаль, не было ў Скарынаўскім цэнтры і няма цяпер у Інстытуце культуры Беларусі.

Пытаннімі дыяспары і рэстытуцыі, сувязей паміж краінамі ў Інбелкульце, зразумела, асабліва не займаліся, бо найперш трэба было даследаваць сваё. Збіраючы кнігі, дакументы, фатаграфіі часоў Інбелкульту для пастаяннай выстаўкі, мы не натыкаліся на сведчанні асаблівай зацікаўленасці тым, што ж беларускае знаходзіцца за рубяжом.

Засноўваючыся на матэрыялах уласнай базы інфармацыі, Скарынаўскі цэнтр выдаў шасцітомны энцыклапедычны даведнік «Беларусы і ўраджэнцы Беларусі ў памежных краінах» (2000), куды ўвайшла як месца жыхарства і работы нашых суайчыннікаў тэрыторыя ўсяго былога Савецкага Саюза і Польшчы, сем зборнікаў «Вяртанне», прысвечаных нашым каштоўнасцям за рубяжом (восьмы, самы інфармацыйна насычаны, ужо сем гадоў ляжыць у выдавецтве без руху), 29 зборнікаў «Беларусіка-Albaruthenica», каля сотні нумароў інфармацыйна-аналітычнага бюлетэня «Кантакты і дыялогі», зборнікі, прысвечаныя культурнаму ўзаемадзеянню краін і народаў.

Лёс базы звестак, як і ўсяго Скарынаўскага цэнтра, склаўся непамысна. Паколькі Міністэрству адукацыі ён фактычна аказаўся непатрэбным (паралельна ў ім дзейнічала свая даследчая структура), цэнтр далучылі да Беларускага дзяржаўнага педуніверсітэта імя Максіма Танка, а потым і зусім ліквідавалі. Музейныя, бібліятэчныя і іншыя зборы былі ізаляваны ад наведвальнікаў у цесным пакоі і пазбаўлены папаўненняў. Камп'ютарная база звестак часткова знікла ў зарубежным напрамку. З вялікай цяжкасцю ўдалося перадаць картатэкі і дасье з тэкстамі на часовае захаванне ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі, а экспанаты музея «Беларусы ў свеце» — у Нацыянальны гістарычны музей Беларусі.

Аднак работа над папаўненнем базы звестак Скарынаўскага цэнтра не спынілася. Яна вялася, толькі ў меншым аб'ёме, валанцёрамі (сярод іх асабліва хочацца з удзячнасцю назваць былых супрацоўніц цэнтра

В. Грышкевіч і Т. Шкурко), а таксама студэнтаў і выкладчыкаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. У «Голасе Радзімы» рэгулярна з'яўляліся старонкі «Кантакты і дыялогі», «Беларусы ў свеце» і «Вяртанне». Па-ранейшаму суайчыннікі з-за мяжы прысылалі дзеля папаўнення базы звестак кнігі і перыядычныя выданні.

І вось у ліпені 2011 г. у Віцебску, на II пасяджэнні Кансультацыйнага савета па справах беларусаў замежжа пры Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь, старшынёй савета Федэральнай нацыянальна-культурнай аўтаноміі «Беларусы Расіі» В. Казаковым (г. Масква) была ўнесена прапанова ўсю інфармацыйную работу з дыяспарай засяродзіць у Мінску ў адным месцы — а менавіта ў Інстытуце культуры Беларусі (знамянальна, што яго скарачанае, брэндавае назва — «Інбелкульт», што сведчыць аб пераемнасці традыцый як з Інбелкультам 1920-х гг., так і з былым Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Францыска Скарыны, які падкрэсліваў сваю пераемнасць у дачыненні да першай беларускай навуковай установы). В. Казакова тады падтрымалі прадстаўнікі беларусаў Пецярбурга, Цюмені, Рыгі.

Выконваючы пажаданні ўдзельнікаў віцебскага форуму, у канцы 2011 г. у Інстытут культуры Беларусі былі перавезены ўсе фонды базы звестак па дыяспары, назапашаныя ў рэдакцыі газеты «Голас Радзімы». А гэта — каля 10 тыс. адзінак бібліяграфічнай інфармацыі на картках, 32 дасье з матэрыяламі, электронныя запісы, багаты кнігазбор. Апрача таго ўласнасцю Інстытута культуры Беларусі сталі тры дасье з матэрыяламі па краязнаўстве, сем — па персаналіях, тры — з матэрыяламі пра сувязі беларускай культуры з культурамі іншых краін і народаў. Неўзабаве да іх далучылася частка інфармацыйных збораў (17 дасье па дыяспары і 2 — па рэстытуцыі), якія пасля Скарынаўскага цэнтра часова захоўваліся ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. На жаль, з-за адсутнасці месца ў Інстытуце (усяго зборы цэнтра ў бібліятэцы складаюць 100 пагонных метраў паліц) у бібліятэцы часова застаюцца зборы яшчэ па 8 вышэйпералічаных культуралагічных напрамках, багатая на рытэтныя выданні бібліятэка цэнтра.

Такім чынам, аб'яднанне ўсіх інфармацыйных збораў у адзінае цэлае, стварэнне на іх аснове інфармацыйнага сайта, а потым і партала — справа складаная і шматступеньчатая. І пачынаць тут трэба з найбольш пільнай і ўдзячнай тэматыкі — з дыяспары і рэстытуцыі, з грамадска-культурных сувязей паміж краінамі і народамі.

За апошнія месяцы ў адзеле міжнароднай і сацыякультурнай дзейнасці Інстытута культуры Беларусі была праведзена значная работа

з базай звестак па дыяспары. Ішло бесперапыннае, штодзённае яе папаўненне і ўпарадкаванне. Была распрацавана Канцэпцыя навукова-практычнай работы «Прысутнасць беларусаў і беларускай культуры ў свеце», якой прадугледжваецца стварэнне спачатку асобнага «аконца», а потым тэматычнага сайта і, урэшце, партала. Але работа над ім разгортваецца марудна, ідзе толькі папярэдні адбор найбольш адпаведных і важных матэрыялаў, таму што для «канвеернай» работы над стварэннем віртуальнага варыянта базы звестак патрэбны мінімум чатыры супрацоўнікі (як чатыры колы ў возе), ёсць жа пакуль што толькі дзве з паловай адзінкі.

Побач з электронным прадугледжваюцца, вядома, і іншыя, больш традыцыйныя спосабы захавання матэрыялаў па ўказаных кірунках. Гэта картатэка (асабліва каштоўная яна за тыя гады, калі яшчэ не было камп'ютарнай тэхнікі), дасье з тэматычнымі выразкамі з друку, кнігі (іх ужо набіралася каля 150-і), фанатэка (першыя дыскі паступілі з Вільнюса, Іркуцка і Рыгі), фотатэка. Адпаведныя рубрыкі прадугледжваюцца і на сайце.

Адначасова ўзнікае заканамернае пытанне: а што рабіць з іншымі матэрыяламі па культуры, грамадскіх навуках, якія сустракаюцца пры праглядзе СМІ. Выкарыстоўваць матэрыялы толькі па трох вышэйуказаных кірунках, а астатнія публікацыі выкідваць у смеццевую карзінку? Відаць гэта было б нерацыянальна, незканомна. Таму, па маім меркаванні, пры праглядзе трэба вылучаць усе матэрыялы па тэматыцы, якая цікавіць работнікаў культуры і мастацтва краіны, прадстаўнікоў усёй гуманітарнай сферы, у тым ліку і слухачоў курсаў павышэння кваліфікацыі ў Інстытуце. Такія матэрыялы належыць захоўваць у адпаведных тэматычных папках, асабліва калі яны звязаны з тэматыкай нашага Інстытута. А потым, калі з'явіцца лепшыя матэрыяльныя магчымасці, ствараць наступныя асобныя сайты на культуралагічным партале.

Калі ўзяць вышэйвыкладзеную схему з 11 вылучаных напрамкаў, то, па маім разуменні, найперш трэба пакідаць для далейшага выкарыстання матэрыялы, якія датычацца культуры ў шырокім сэнсе гэтага слова, быць можа, зрабіць асобным 12-ы напрамак — мастацтва. Неабходна захаваць таксама такія напрамкі, як гісторыя, краязнаўства, навука, народознаўства, персаналіі. Яны могуць і павінны быць запатрабаванымі як супрацоўнікамі Інстытута культуры Беларусі, так і работнікамі культуры і сумежных напрамкаў ва ўсёй краіне.

Паколькі ў Беларусі асабліва ўвага ўдзяляецца юным талентам у мастацтве і навуцы, а работа з імі даследуецца і ў нашым інстытуце,

ёсць патрэба выдзеліць асобную падрубрыку «Таленты» ў напрамку «Народазнаўства». Гэтую, дадатковую частку базы звестак, работнікі, што над ёй працуюць, выконвалі б, як кажучь, у грамадскім парадку (як і падрубрыкі «Сядзібы» і «Турызм» у «Краязнаўстве»).

На якія ж рэсурсы абапіраліся або збіраемся мы абапірацца, ствараючы і папаўняючы базу інфармацыі па розных напрамках культуры? Найперш, вядома, на штодзённы прагляд свежых СМІ (у рэальным і віртуальным выглядзе). Рэальны мае тую перавагу, што працаваць непасрэдна над газетамі, часопісамі і зборнікамі лепш для здароўя чалавека. Ды і калі адпаведныя экзэмпляры СМІ з'яўляюцца ўласнасцю Інстытута, з іх можна выказаць і потым сістэматызаваць патрэбныя тэксты. Пры неабходнасці іх лёгка можна сканіраваць і зрабіць электроннымі.

Рэальна прагледзець ўсю прэсу Беларусі, зразумела, немагчыма. Таму намі, як і ў Скарынаўскім цэнтры, складзены спіс з 25 найбольш інфармацыйна насычаных газет і часопісаў. Найлепей было б, каб рэдакцыі самі іх прысылалі ў Інстытут, атрымоўваючы ўзамен права карыстацца нашай інфармацыяй. Дарэчы, так рабілі і робяць каля 10 рэдакцый газет і часопісаў беларускай дыяспары (ЗША, Латвіі, Літвы, Польшчы, Расіі, Украіны, Францыі).

Другая крыніца — гэта летапісы друку, якія выдаюцца Кніжнай палатай Беларусі. З яе дырэкцыйнай абгавораны ўмовы ўзаемна карыснага супрацоўніцтва, а з цягам часу магчыма падпісанне дамовы. Супрацоўнікі палаты, як і раней, пераглядаюць у Інстытуце і распісваюць змест тых зарубежных выданняў, якіх не атрымоўвае нават Нацыянальная бібліятэка Беларусі, а Інстытут прадастаўляе ў адказ нумары летапісаў друку, метадычныя парады. Адным словам, далучаецца праз Кніжную палату да рэспубліканскай праграмы «Электронная Беларусь».

Трэцяя крыніца, якая традыцыйна выкарыстоўваецца, — курсавыя і дыпломныя работы студэнтаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў і Інстытута журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Большасць з гэтых работ прысвечана бібліяграфіям асобных перыядычных выданняў, біяграфіям нашых суайчыннікаў і іншым падобным тэмам.

Урэшце, чацвёртая крыніца — бескарыслівая дапамога «валанцёраў». Яны ўжо ёсць у абласных і раённых цэнтрах краіны (Віцебск, Гомель, Гродна, Карэлічы, Лунінец, Слонім). Ёсць і за рубяжом — сярод сяброў ГА «Міжнародная асацыяцыя беларусістаў», суайчыннікаў.

Пра тое, як дзейнічае чацвёртая «крыніца», няхай засведчыць цытата з ліста ад швейцарскай беларусісткі, загадчыцы славянскага аддзела Цюрыхскай гарадской бібліятэкі Монікі Банькоўскай: «Добра, што ўдалося перавесці Вашу базу звестак і ўсталяваць яе пры Інстытуце культуры (Беларусі). Рады, што Вы не забылі і пра мае папкі з выразкамі. Працягвала я збіранне і ў «пасляскарынаўскім» часе. Дык з той далёкай пары выразак назбіралася шмат... Праўду кажучы, не пра адну толькі культуру... Дык калі Вы не супраць, то перашлю Вам гэтыя папкі. Паведаміце, калі ласка, ці лепш адправіць іх — на Ваш хатні адрас, ці на адрас Інстытута».

Працытаваны ліст быў напісаны яшчэ 23 лістапада 2011 г. Я адказаў, што, безумоўна, лепш непасрэдна на Інстытут. І на адрас нашай установы прыйшла тоўстая бандэроль з акуратна аформленай папкай з файлаў, запоўненых выразкамі са швейцарскай прэсы за 2004—2005 гг. Побач з артыкуламі пра палітычныя падзеі трапляюцца цікавыя матэрыялы пра нашых суайчыннікаў, чый лёс звязаны са Швейцарыяй, — Тадэвуша Касцюшку, Марка Шагала і інш. Ёсць нарысы цюрыхскіх падарожнікаў па Беларусі, успаміны ахвяр Халакосту ў Мінску і Навагрудку. У цэлым матэрыялы сведчаць пра тое, як у Швейцарыі ўспрымаюць сённяшняю Беларусь. Яны могуць быць выкарыстаны для напісання курсавых, дыпломных і нават дысертацыйных работ, скажам, на факультэце міжнародных адносін БДУ.

І такіх сяброў-карэспандэнтаў Інстытута культуры Беларусі пачынае гуртавацца за рубяжом нямала. Гэта Міхал Швэдзюк у Вялікабрытаніі, Цімафей Ліякумовіч у ЗША, Лена Глагоўска і Мечыслаў Яцкевіч у Польшчы, Юрый Лабынцаў і Мікалай Нікалаеў у Расіі і г. д.

Такім энтузіястам-культуролагам можна было б, унёсшы дабаўленні ў статут, даваць найменні ганаровага сябра Інстытута і члена-карэспандэнта Інстытута. Першых можна было б выбіраць з асяроддзя зарубежных калег, другіх — з найбольш актыўных слухачоў айчынных курсаў павышэння кваліфікацыі, каб падтрымліваць з імі кантакт на перыферыі, калі ў гэтым будзе патрэба аднаго з бакоў. Такія ж тытулы былі ў 1920-х гг. у Інстытуце беларускай культуры, справы якога наш Інстытут працягвае і памнажае. А традыцыі трэба захоўваць, нават у найменнях.